

دانشگاه یزد
دانشکده هنر و معماری
گروه معماری

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
معماری

طراحی واحد همسایگی
با رویکردی روانشناختی به فضای سکونت

استاد راهنما: دکتر رضا شکوری

پژوهش و نگارش: بدرالسادات حسینی بیوکی

شهریور ماه ۱۳۹۰

چکیده

نیاز به تعلق و پیوندجویی از اساسیترین نیازهای انسان است، که ابعاد و نمودهای متفاوتی دارد، بعد مکانی این نیاز فراگیر، مورد توجه روانشناسان محیطی قرار گرفته است و پیوند بین انسان و مکان یا «دلبستگی به مکان» مبنایی برای ارضای بسیاری از نیازهای انسان به واسطه مکان و معنا بخشی به زندگی برشمرده شده است. به ویژه دلبستگی به مکانهای با اهمیت برای انسان، که شاخصترین آنها فضاهای سکونت است، لازمه پایداری و پویایی حیات انسانی به حساب میآید. در این راستا پروژه حاضر قصد دارد با به کارگیری مطالعات انجام شده در زمینه دلبستگی انسان به مکان، به طراحی مجموعههای مسکونی در شهر یزد با هدف ارتقای پیوند انسان و مکان بپردازد.

دلبستگی به مکان، پیوندی عمیق و مؤثر بین انسان و مکان است که برخاسته از تعامل مثبت بین آن دو میباشد. از نظر روانشناسان محیط، انسان در سه سطح تعامل خود را با مکان شکل میدهد، اولین سطح تعامل با مکان شناخت مکان است، که بنیان برقراری ارتباط متقابل با مکان است. تعامل انسان و مکان در سطح دوم به پیوند عاطفی با مکان منجر میشود، که برانگیزاننده معانی عاطفی و احساسی مکان برای انسان است، و در نهایت تعامل رفتاری انسان در ارتباط با مکان، پیوند او را با مکان تحکیم مینماید. شکلگیری دلبستگی به مکان منجر به احساس تعلق، پایداری و امنیت شده و برآوردن نیازها و نیل به اهداف به واسطه مکان را ممکن میسازد و میتواند به رفتارهای پاسخگو و متعهدانه انسان در قبال مکان بیانجامد.

مؤلفههای دخیل در شکلگیری فرآیند دلبستگی به مکان شامل انسان، مکان و تعاملی است که بین این دو صورت میپذیرد. بر این اساس ویژگیهای انسان (اعم از ویژگیهای فردی مانند تجارب، ارزشها و علایق و یا ویژگیهای مشترک جمعی مانند فرهنگ، سنت، و مذهب) و همچنین مشخصههای مکان (شامل مؤلفههای کالبدی، فعالیتی و یا

معنایی مکان) که بر شکلگیری ارتباط متقابل انسان و مکان تأثیرگذاراند، میتوانند موجب ارتقاء دلبستگی انسان به مکان شوند. پروژه حاضر با طبقه‌بندی انبوه عوامل مؤثر، به دنبال چگونگی تأثیر فضای معماری بر این فرآیند و نیز خصوصیات مکانی است که قابلیت شکل - دهی و تقویت پیوند انسان و مکان را ایجاد مینماید، هدف ارائه راهکارهایی است که فرآیند طراحی را در راستای خلق فضایی تعلق‌پذیر یاری نماید.

کلید واژه‌ها:

سکونت، واحد همسایگی، دلبستگی به مکان، هویت مکان، خاطره انگیزی مکان

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

● بخش اول. مبانی نظری پروژه

۱. مقدمه

- ۳-۱. مسئله تحقیق ۳
- ۲-۱. هدف تحقیق ۴
- ۳-۱. کاربرد نتایج تحقیق ۵
- ۴-۱. سوالات تحقیق ۵
- ۵-۱. سابقه تحقیق ۶
- ۶-۱. روش تحقیق ۷

۲. شناخت موضوع

- ۱-۲. سکونت ۱۱
- ۲-۲. خانه ۱۵
- ۳-۲. واحد همسایگی ۲۴

۳. دلبستگی به مکان (رویکرد طراحی)

- ۱-۳. تعریف و تبیین دلبستگی به مکان ۳۷
- ۲-۳. ابعاد مختلف دلبستگی به مکان ۴۱
- ۳-۳. اثرات و نتایج دلبستگی به مکان ۵۳

- ۴-۳. عوامل انسانی موثر در شکل گیری دلبستگی به مکان..... ۵۹
- ۵-۳. عوامل مکانی موثر در شکل گیری دلبستگی به مکان..... ۷۰
- ۶-۳. بررسی نمونه موردی (پروژه مسکونی سید عباس در الجزایر)..... ۹۳

● بخش دوم . مطالعات طرح پروژه

۴. شناخت بستر

- ۱-۴. موقعیت جغرافیایی..... ۱۰۷
- ۲-۴. وضعیت اقلیمی..... ۱۰۷
- ۳-۴. وضعیت تاریخی..... ۱۰۹
- ۴-۴. اوضاع اجتماعی..... ۱۱۰
- ۵-۴. اوضاع فرهنگی و مذهبی..... ۱۱۲
- ۶-۴. وضعیت سکونت در یزد..... ۱۱۶
- ۷-۴. معرفی سایت مورد نظر برای طراحی..... ۱۲۰
- ۸-۴. تحلیل سایت..... ۱۲۷
- ۹-۴. مطالعات میدانی در بستر طرح پیرامون دلبستگی به مکان..... ۱۲۹

۵. تبیین احکام طراحی

- ۱-۵. احکام منتج از فصل دوم..... ۱۴۱
- ۲-۵. احکام منتج از فصل سوم..... ۱۴۲
- ۳-۵. احکام منتج از فصل چهارم..... ۱۴۵

۶. توجیه طرح نهایی

- ۱-۶. برنامه فیزیکی طرح..... ۱۴۹
- ۲-۶. کاربران طرح..... ۱۵۱
- ۳-۶. سازماندهی فضاها..... ۱۵۱
- ۴-۶. طرح پایانی..... ۱۵۹
- فهرست منابع و مآخذ..... ۱۷۷

فهرست تفصیلی مطالب

صفحه

عنوان

• بخش اول. مبانی نظری پروژه

۱. مقدمه

- ۳-۱. مسئله تحقیق ۳
- ۲-۱. هدف تحقیق ۴
- ۳-۱. کاربرد نتایج تحقیق ۵
- ۴-۱. سوالات تحقیق ۵
- ۵-۱. سابقه تحقیق ۶
- ۶-۱. روش تحقیق ۷

۲. شناخت موضوع

- ۱-۲. سکونت ۱۱
- ۱-۱-۲. اندازه سکونتگاههای انسانی ۱۲
- ۲-۱-۲. ترکیب سکونتگاههای انسانی ۱۳
- ۲-۲. خانه ۱۵
- ۱-۲-۲. جایگاه خانه در فرهنگ ایرانی اسلامی ۱۵
- ۲-۲-۲. جنبه های فرهنگی تاثیرگذار بر شکل داخلی خانه ها ۱۸
- ۳-۲-۲. گونه های مسکن ۲۰

۲-۳. واحد همسایگی..... ۲۴

۲-۳-۱. سابقه واحد همسایگی در ایران..... ۲۵

۲-۳-۲. جایگاه همسایه در فرهنگ ایرانی اسلامی..... ۲۶

۲-۳-۳. مطالعات میدانی پیرامون روابط همسایگی..... ۲۹

۳. دل‌بستگی به مکان (رویکرد طراحی)

۳-۱. تعریف و تبیین دل‌بستگی به مکان..... ۳۷

۳-۲. ابعاد مختلف دل‌بستگی به مکان..... ۴۱

۳-۲-۱. بعد انسانی دل‌بستگی به مکان..... ۴۱

۳-۲-۲. فرایند روانی دل‌بستگی به مکان..... ۴۳

۳-۲-۳. عامل مکانی دل‌بستگی به مکان..... ۴۷

۳-۳. اثرات و نتایج دل‌بستگی به مکان..... ۵۳

۳-۳-۱. بقا و امنیت..... ۵۳

۳-۳-۲. نیل به اهداف و ارزیابی فردی..... ۵۴

۳-۳-۳. تداوم شخصیتی..... ۵۶

۳-۳-۴. دیگر نتایج و اثرات دل‌بستگی به مکان..... ۵۷

۳-۴. عوامل انسانی موثر در شکل‌گیری دل‌بستگی به مکان..... ۵۹

۳-۴-۱. عوامل انسانی موثر در تعامل شناختی با مکان..... ۶۶

۳-۴-۲. عوامل انسانی موثر در تعامل رفتاری با مکان..... ۶۶

- ۳-۴-۳. عوامل انسانی موثر در تعامل عاطفی با مکان..... ۶۷
- ۳-۵. عوامل مکانی موثر در شکل‌گیری دلبستگی به مکان ۷۰
- ۳-۵-۱. عوامل مکانی موثر در تعامل شناختی با مکان..... ۷۱
- ۳-۵-۲. عوامل مکانی موثر در تعامل رفتاری با مکان..... ۸۳
- ۳-۵-۳. عوامل مکانی موثر در تعامل عاطفی با مکان..... ۹۱
- ۳-۶. بررسی نمونه موردی (پروژه مسکونی سید عباس در الجزایر)..... ۹۳
- ۳-۶-۱. زمینه و اهداف طرح..... ۹۳
- ۳-۶-۲. توصیف طرح..... ۹۴
- ۳-۶-۳. طراحی و ساخت..... ۹۹
- ۳-۶-۴. مفاد پروژه..... ۱۰۰
- ۳-۶-۵. ارزیابی طرح بر اساس مولفه‌های دلبستگی به مکان..... ۱۰۱

● بخش دوم . مطالعات طرح پروژه

۴. شناخت بستر

- ۴-۱. موقعیت جغرافیایی..... ۱۰۷
- ۴-۲. وضعیت اقلیمی..... ۱۰۷
- ۴-۲-۱. درجه حرارت..... ۱۰۸
- ۴-۲-۲. بارندگی..... ۱۰۸
- ۴-۲-۳. رطوبت..... ۱۰۹

۱۰۹.....	۴-۲-۴. باد.....
۱۰۹.....	۴-۳. وضعیت تاریخی.....
۱۱۰.....	۴-۴. اوضاع اجتماعی.....
۱۱۰.....	۴-۴-۱. ساختار جمعیتی استان.....
۱۱۱.....	۴-۴-۲. وضعیت اشتغال.....
۱۱۲.....	۴-۴-۳. میزان باسوادی.....
۱۱۲.....	۴-۵. اوضاع فرهنگی و مذهبی.....
۱۱۶.....	۴-۶. وضعیت سکونت در یزد.....
۱۱۶.....	۴-۶-۱. سکونت دیروز.....
۱۱۷.....	۴-۶-۲. سکونت امروز.....
۱۲۰.....	۴-۷. معرفی سایت مورد نظر برای طراحی.....
۱۲۰.....	۴-۷-۱. موقعیت سایت در ساختار شهر.....
۱۲۱.....	۴-۷-۲. موقعیت سایت در طرح بالادست.....
۱۲۷.....	۴-۸. تحلیل سایت.....
۱۲۹.....	۴-۹. مطالعات میدانی در بستر طرح پیرامون دل‌بستگی به مکان.....

۵. تبیین احکام طراحی

۱۴۱.....	۵-۱. احکام منتج از فصل دوم.....
۱۴۲.....	۵-۲. احکام منتج از فصل سوم.....

۱۴۶ ..... ۳-۵. احکام منتج از فصل چهارم

۶. توجیه طرح نهایی

۱۴۹ ..... ۱-۶. برنامه فیزیکی طرح

۱۴۹ ..... ۱-۱-۶. عرصه های سکونت خصوصی

۱۵۰ ..... ۲-۱-۶. عرصه های سکونت مجتمع

۱۵۱ ..... ۲-۶. کاربران طرح

۱۵۱ ..... ۳-۶. سازماندهی فضاها

۱۵۹ ..... ۴-۶. طرح پایانی

۱۷۷ ..... فهرست منابع و ماخذ

فهرست شکل ها

عنوان	صفحه
شکل ۳-۱. مدل سه بعدی دلبستگی به مکان.....	۳۹
شکل ۳-۲. مدل تبیین شده از فرایند دلبستگی به مکان.....	۴۰
شکل ۳-۳. سلسله مراتب دلبستگی به مکان.....	۵۸
شکل ۳-۴. مدل ارائه شده برای جمع بندی عوامل موثر در ایجاد دلبستگی به مکان.....	۱۰۴
شکل ۴-۱. هرم سنی جمعیت استان یزد در سال ۱۳۸۵.....	۱۱۰
شکل ۴-۲. دسترسی ها به سایت مورد نظر.....	۱۲۲
شکل ۴-۳. همسایگی ها در محدوده سایت.....	۱۲۳
شکل ۴-۴. دید و منظرها در محدوده سایت.....	۱۲۴
شکل ۴-۵. مشخصات کالبدی سایت.....	۱۲۵
شکل ۴-۶. مولفه های اقلیمی در سایت.....	۱۲۶
شکل ۴-۷. دسترسی سواره و پیاده در سایت.....	۱۲۷
شکل ۴-۸. سازماندهی پر و خالی واحدها بر اساس تابش خورشید.....	۱۲۸
شکل ۶-۱. سازماندهی فضاها در سطح.....	۱۵۱
شکل ۶-۲. سازماندهی فضاها در طبقات.....	۱۵۲
شکل ۶-۳. عناصر سازمان دهنده فضا.....	۱۵۴
شکل ۶-۴. شاخصه های حجمی مجموعه.....	۱۵۵

شکل ۵-۶. سازماندهی فضاهای عمومی مجموعه..... ۱۵۶

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۲	جدول ۱-۲. بررسی رابطه همسایگی در بستر طرح.....
۱۳۲	جدول ۱-۳. نتایج حاصل از ارزیابی روابط اجتماعی و علل دخیل در آن در یک مجموعه مسکونی در شهر یزد.....
۱۳۴	جدول ۲-۳. سطوح مختلف روابط همسایگی در یک مجموعه مسکونی در شهر یزد.....
۱۴۱	جدول ۱-۵. احکام مربوط به موضوع طراحی.....
۱۴۳	جدول ۲-۵. احکام طراحی در راستای ایجاد دلبستگی فردی و جمعی به مکان.....
۱۴۴	جدول ۳-۵. احکام طراحی در راستای ایجاد دلبستگی به مکان کالبدی.....
۱۴۵	جدول ۴-۵. احکام طراحی در راستای ایجاد دلبستگی به مکان اجتماعی.....
۱۴۶	جدول ۵-۵. احکام طراحی در رابطه با بستر طرح.....

فهرست عکس ها

صفحه	عنوان
۹۴.....	عکس ۱-۳. دورنمایی از بستر طرح مجموعه مسکونی سید عباس.....
۹۸.....	عکس ۲-۳. نمایی از اتاق احداث شده بر روی معبر و ایجاد سایه برای معبر.....
۱۰۰.....	عکس ۳-۳. نمایی از دیوارهای دو جداره و نوع مصالح به کار رفته در دیوارها.....
۱۲۰.....	عکس ۱-۴. موقعیت سایت در ساختار شهر.....
۱۲۲.....	عکس ۲-۴. دسترسی از بر شمال غربی سایت به بلوار شهید عابدی.....
۱۲۲.....	عکس ۳-۴. نمایی از مسیر پیاده منتهی به سایت.....
۱۲۳.....	عکس ۴-۴. زمین های مزروعی اطراف سایت.....
۱۲۴.....	عکس ۵-۴. دید سایت نسبت به باغها.....

فهرست نقشه ها

عنوان	صفحه
نقشه ۳-۱. پلان مجموعه سید عباس.....	۹۵
نقشه ۳-۲. پلان همکف واحدها.....	۹۶
نقشه ۳-۲. پلان طبقه اول واحدها.....	۹۶
نقشه ۳-۴. مقاطع طولی و عرضی از واحدها.....	۹۷
نقشه ۴-۱. موقعیت سایت در طرح بالا دست.....	۱۲۱
نقشه ۶-۱. پلان یکی از واحدهای سه خوابه.....	۱۶۳
نقشه ۶-۲. پلان همکف مجموعه.....	۱۶۵
نقشه ۶-۳. پلان زیرزمین مجموعه.....	۱۶۷
نقشه ۶-۴. پلان طبقه اول مجموعه.....	۱۶۹
نقشه ۶-۵. پلان طبقه دوم مجموعه.....	۱۷۱
نقشه ۶-۶. مقطع طولی از مجموعه.....	۱۷۳
نقشه ۶-۷. نمای شمال شرقی.....	۱۷۳
نقشه ۶-۸. نمای شمال غربی.....	۱۷۵
نقشه ۶-۹. نمای جنوب شرقی.....	۱۷۵
نقشه ۶-۱۰. مقطع عرضی از مجموعه.....	۱۷۵

بخش اول: مبانی نظری طرح

مقدمه

گیدئون : «توسعه اخیر در امر ساختمان بی تردید حول قضیه مسکن و به خصوص مسکن برای عموم آدمیان متمرکز بوده است... نه بنای عمومی از اهمیتی این چنین برخوردار بوده و نه کارخانه. این بدان معناست که بار دیگر در مورد سرنوشت بشریت به نگرانی دچار آمده ایم.»¹

نوربری شولتز، 1384، ص 168¹

۱. مسئله تحقیق

در عصر حاضر تغییر در سبک و شیوه سکونت، ثبات و پایداری حیات را خدشه‌دار کرده است. افزایش نقل مکان و جابجایی، ارتباط انسان با مکانهای با اهمیت برای وی را کاهش داده و پیوندهای بین انسان و محیط سکونت را شکننده نموده است. نقل مکان بیش از حد، سر درگمی، دگرگونی‌های ناشی از زندگی صنعتی، جدا شدن از خانه، خانواده و دوستان و تازه وارد بودن به عوض بومی بودن، از اثرات مخرب تضعیف پیوند بین انسان و مکانهای با اهمیت برای او برشمرده شده است. (scannell & Gifford, 2010) مفهوم مکان در روانشناسی محیط، به عنوان فضایی که معنا بخشیده شده است، مفهومی بنیادین محسوب میشود که پیوند با آن شرط انسانیت انسان به شمار آمده است:

«برای انسان بودن باید در جهانی زیست که سرشار از مکانهایی باشد که در ذهن جایگاهی شاخص دارند، برای انسان بودن باید متعلق به یک مکان بود و آن را به نیکی شناخت.» (سلیمی، ص ۱۴) خانه اولین مکانی است که آدمی احساس تعلق فضایی را در آن تجربه کرده و در مدت کوتاهی بدان خود می‌گیرد و تنها مکانی است که اولین تجربه‌های بی‌واسطه با فضا در انزوا و جمع در آن صورت می‌گیرد.

شهر یزد در سالهای اخیر شاهد رشد سریع ساخت و ساز مسکن بوده است. اغلب پروژههای حرفه‌ای که به طراحی مجموعههای مسکونی می‌پردازند به سبب درگیری با مباحث اقتصادی، رویکردهای سیاسی و ضوابط و کمیات اجرایی، وقت و دقت کمتری صرف جنبه‌های کیفی طراحی و نیازهای استفاده‌کننده مینمایند، این در حالی است که تغییر شیوه زندگی و مالکیت بر مکان رابطه عاطفی بین انسانها و محیطهای مسکونی را دچار تزلزل نموده است و ضرورت مطالعه پیوند بین انسان و مکان توسط محققان و تلاش جهت ایجاد زمینه ارتقاء پیوند بین مردم و سکونتگاهها به وسیله طراحان را بیش از پیش ایجاب مینماید، چرا که تقویت دلبستگی افراد به محل سکونت میتواند زمینه تعادل روحی افراد، رضایت از محل سکونت، و احساس هویت جمعی را ایجاد نماید.

۱.۴. هدف تحقیق

هدف هر پروژه طراحی و اصولاً هر تغییر و دخل و تصرف در محیط دستیابی به محیطی مطلوب است. از آنجا که مطلوبیت محیط مفهومی نسبی، ذهنی و پویا است که ریشه در ایده‌آلها، نگرشها و برداشتهای استفاده کننده دارد، در تعامل بین انسان و محیط شکل میگیرد (زاییده قیاس برداشت انسان از محیط با ایده‌آل‌های وی میباشد)، از این رو پیوند مثبت بین انسان و مکان منشأ رضایت انسان از محیط و ضامن ارتقاء کیفیت حیات انسان است. روانشناسی محیط، تعامل عاطفی بین انسان و مکان را تحت عنوان «دلبستگی به مکان»^۱ مورد مطالعه قرار داده است، و به دنبال آن است که علاوه بر حس رضایت از محل سکونت، حس تعلق، امنیت، هویت و ادراک محیطی را در انسان تقویت نماید.

در این مجال سعی میشود با تکیه بر مطالعات انجام شده در زمینه دلبستگی به مکان و ابعاد و عوامل و آثار آن، به واکاوی نکاتی طراحی در جهت ارتقاء دلبستگی به مکان زندگی پرداخته شود. نتایج پژوهش در طراحی یک واحد همسایگی در شهر یزد بهکار گرفته خواهد شد، چرا که امکان بررسی ساختارهای فردی و جمعی را همزمان فراهم نموده و نیز رابط بین خانه و شهر در ادراک مردم از محیط مسکونی است. در این مسیر مطالعه ویژگیهای سکونت انسان ضروری خواهد بود، بررسی نقش و تأثیر عوامل مختلف اعم از اقلیمی، جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی نیز میتواند در ارائه راهکارهایی در جهت طراحی بهینه مؤثر واقع شود. پروسه طراحی، در کنار فرآیند مطالعات، افقهای نا پیدای مسئله را با دیدی نقادانه، عینی و ملموس مورد بررسی قرار میدهد، و کشف راهبرد ها و الگوهای طراحی (کاربردی و عملی) که پاسخگو به عوامل متعدد محیطی، فرهنگی، اقتصادی و به ویژه انسانی و عاطفی است، را ممکن میسازد.

---

¹ Place attachment